

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 6 (80),
STR. 1219-1223

SKUPOVI
PREDAVANJA
TRIBINE

Međunarodna konferencija BIOETIKA U JUŽNOJ I JUGOISTOČNOJ EUROPI

Europske intrakulturne razlike kao poticaj zajedničkoga etičkog promišljanja

Interuniverzitetski centar (IUC), Dubrovnik, Hrvatska, 1.- 3. listopada 2004.

Poticaj održavanja Međunarodne konferencije na temu "Bioetika u južnoj i jugoistočnoj Europi" došao je od organizacijskog odbora što ga čini nekoliko stručnjaka s područja bioetike sa Sveučilišta Ruhr i Zagrebačkog sveučilišta, čime je njihova dosadašnja suradnja zakoračila na višu institucionalnu razinu i dobila formalan početak za buduća redovita okupljanja. Na konferenciji je sudjelovalo više od 20 sudionika/ca s područja humanističkih i društvenih znanosti iz 12 zemalja južne i jugoistočne Europe (Albanija, Austrija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Grčka, Hrvatska, Italija, Makedonija, Njemačka, Rumunjska, Slovenija, Srbija i Crna Gora), a cilj je bio promišljanje, pojmovno i sadržajno definiranje te konkretnije problematiziranje najširega spektra pitanja i tema odabranoga dijela "europske bioetike" ili "bioetike u Europi". Službeni jezici konferencije bili su engleski i njemački.

Prvi dan počeo je pozdravnim govorom organizatora (Walter Schweidler iz Bochuma i Ante Čović iz Zagreba), nakon čega se sudionicima kratko obratio pred-

sjednik Hrvatskog filozofskog društva, I-vica Martinović (Dubrovnik). Nakon uvodnih obraćanja uslijedio je radni dio programa, koji se sastojao od dvije tematske cjeline: *Temeljna bioetička pitanja u kontekstu europskih rasprava o bioetici i Bioetika i pojam čovjeka*.

Otvarajući prvi dio tematskih izlaganja posvećen specifičnostima "europske" debate na temu bioetike, Gerhard Luf (Beč) bavio se fenomenom bioetike ne više i samo kao pitanjem mlade znanstvene discipline u afirmaciji, nego kao društvenim pitanjem modernih liberalnih država, posebno europskoga geografskog prostora. Dugoročni procesi sekularizacije i pluralizacije suvremenih (europskih) društava, koji se očituju u stvaranju prostora lišenoga pojedine filozofske tradicije u zauzimanju etičkih stavova, donošenju moralnih odluka ili izglasavanju zakona, između ostalog dovode u pitanje i tradiciju i univerzalnost poznatih moralnih uporišta. Iz navedenih razloga, u praktičnoj sferi društvenoga života odgovornost konačnih odluka često biva prebačena s nacionalnih ustanova na nadnacionalne i obratno, iako ni na jednoj razini ne postoji argumentirano prihvatljiv konsenzus u pogledu pojedinih pitanja. Posljedice takva mehanizma donošenja odluka jednako vrijede i na području bioetičkog, a upravo se odgovornost prepoznaje kao jedan od temeljnih bioetičkih načela, podsjetio je Luf.

U sljedećem je izlaganju naglasak bio stavljen na pitanje metafizičkog u bioetici. Günther Pöltner, također iz Beča, upozorio je na činjenicu da interes što ga javnost uglavnom poklanja bioetičkim temama u prvi plan ističe probleme konkretnoga sadržaja (poput pobačaja, kloniranja, eutanazije, umjetne oplodnje, transplantacije i krađe organa...), čime rasprava o naravi bioetike, etičkim teorijama i načelima te pripadajućim filozofskim temama (početak i kraj života, status ljudskog embrija, kvaliteta i svetost života, pitanje ljudskog dostojanstva...) neopravdano (p)ostaje tema zatvorenih akademskih zajednica. Kao korisna posljedica takvih

trendova očituje se kontinuirano uključivanje praktičara (posebno liječnika kliničara) u bioetička pitanja i procese donošenja moralnih odluka te daljnja specijalizacija bioetike, no istodobno se ne može zažmiriti pred sve većom odsutnošću teorijskih argumentiranih uporišta u spomenutoj praksi. U kontekstu spomenutog, izlagatelj je posebno upozorio na problem nedostatka konsenzusa o nekim bitnim bioetičkim pitanjima. Primjerom dileme kada nastaje čovjek (u vezi s tim političko-pravnim dilemama definiranja statusa ljudskoga bića) istaknuto je kako kompleksna metafizička pitanja često bivaju zamijenjena religijskim, ideološkim ili kulturološkim pojmovima i značenjima, čime se (tek) uvjetno rješava formalna dimenzija pojedinoga bioetičkog problema. Otklanjajući prihvatljivost takvih rješenja, Pöltner je ustvrdio kako tek povratkom metafizici možemo "osloboditi" praktično političko-pravno djelovanje u bioetici, a uporište svojim stavovima potkrijepio je pozivajući se i na Jürgena Habermasa.

Poticajna misao Habermasove diskurziv-etike bila je i tema sljedećeg izlaganja o kontekstualnom definiranju i prihvaćanju univerzalnih ljudskih prava u kulturološki zacrtanim okvirima. Kompleksnosti izlaganja Edgara Morschera (Salzburg) na ovu temu svakako je pridonijelo uvođenje elemenata političke filozofije Johna Rawlsa i Richarda M. Harea te pomno odabrani citati pojedinih dijelova/članaka Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima iz 1971. godine. Upravo na primjerima iz spomenute Deklaracije (poput uvijek jednako kontroverznih pitanja smrtno kazne ili klitordektomije) Morscher je lucidno prikazao paradokse i kontradikciju pojedinih "univerzalnih" dru-

štvenih normi. Pokušamo li analogno zaključivati, donošenje prihvatljivih bioetičkih metoda u određenoj je mjeri gotovo nužno uvjetovano, ako ne i definirano, kontekstom kulture kojoj pripadamo. Može li ipak pluriperspektivni karakter bioetičke znanosti otkloniti takve poteškoće i djelovati kao poziv na dijalog i konsenzus u rješavanju kompleksnih problema, ostaje svakako pitanje vrijedno pažnje i u budućnosti.

Teorijska pitanja bioetike koja su prevladavala u prijedpodnevnoj sekciji prvoga dana konferencije zaključio je Thomas Sören Hoffmann (Bochum) izlaganjem o odnosu bioetike i javnosti. Podsjećajući na aktivnu ulogu i odgovornost bioetike u modernom društvu, izlagač je pitanje društvene odgovornosti danas predstavio kao jedno od središnjih tema bioetičkoga diskursa. Pitanje odgovornosti u bioetici vuče korijene iz etike odgovornosti Hansa Jonasa – upravo je Jonasu u njegovim teorijskim promišljanjima o etici za jednu novu tehnološku civilizaciju uspjelo iskoraknuti iz uskih akademskih krugova te je približiti javnom interesu.

Stoga nije čudo što su se pitanjima odgovornosti, kao nove kategorije etičkoga djelovanja, bavili i drugi izlagači na konferenciji – Borut Ošljaj (Ljubljana), Sulejman Bosto (Sarajevo) i Pavo Barišić (Zagreb). U svom izlaganju *Život kao etičko pitanje* Barišić je otvorio i niz kasnijih tema o konceptu čovjeka i očuvanja njegova života kao temeljnih pitanja bioetike. Zamjetnim odmakom od tradicionalne antropocentrične etike, zbog sveopće tehnologizacije života, novootkrivenih mogućnosti umjetne intervencije, manipulacije i modifikacije te konačno apsolutne relativizacije tradicionalnih vrijednosti, izlagač je nastojao pokazati kako je očuvanje života postalo moguće jedino promjenom sveopće etičke paradigme. Takva promjena jasno nadilazi dosad poznate načine sagledavanja čovjeka, njegove okoline i koncepta života uopće. Ipak, prisjetimo li se temeljnoga Jonasovoga imperativa: Čovječanstva mora biti! (pri čemu

čovječanstvo nadilazi isključivo zajednicu *homo sapiens*a i nužno podrazumijeva očuvanje života na Zemlji uopće), zahtjev za spomenutom promjenom etičke paradigme prestaje biti pitanje našega pojedinačnog ili čak generacijskog odabira i postaje središnjim pitanjem čovjekove odgovornosti prema cjelokupnom kontinuitetu života.

U nizu izlagača/ica prvoga dana konferencije svakako treba istaknuti Lauru Palazzani iz rimskog Centra za istraživanje bioprava izlaganjem o konceptu osobe/ljudskoga bića (*person/human being*) u relacijama bioetike i bioprava. U pokušaju definiranja odgovora na pitanje što jest osoba uopće, tko je osoba i koga možemo tretirati kao osobu, Palazzani je istaknula očiglednu spekulativnu krizu pojma osobe – čak i onda kada slaganje postoji na praktičnoj razini, dvojbe ostaju na teorijskom planu i empirijskoj aplikaciji samoga koncepta.

Početak drugoga dana konferencije bio je predviđen za izlaganja na temu *Temelji bioetičkih rasprava u južnoj i jugoistočnoj Europi*. Maurizio Mori (Italija) u izlaganju "*Laička kultura*" i "*katolička kultura*" kao različite pozadine bioetičkih debata u Italiji podsjetio je na povijesni utjecaj Rimokatoličke crkve na talijansku filozofsku tradiciju i kulturu uopće. Iskustva koja je u svom izlaganju naveo Mori mogu biti posebno korisna i Hrvatskoj, s obzirom na to da postoje brojne povijesne, kulturološke i religijske sličnosti Italije s našom zemljom. Ipak, kako je istaknuo Mori, treba upozoriti na to da su ubrzana sekularizacija i industrijalizacija, uz razvoj znanosti i pojavu bioetike u drugoj polovici 20. stoljeća, unatoč promjenama unutar same Crkve, od 1980-ih godina rezultirala razilaženjem

dominantnih tradicija u brojnim bioetičkim pitanjima. U iznalaženju argumenata za "sekularnu kulturu", kao odgovarajuću alternativu rimokatoličke perspektive, Mori je na zanimljiv način izložio trenutačnu debatu u Italiji o asistiranoj reprodukciji, odlukama o kraju života i *informed consentu*. Rasprava o spomenutim pitanjima u Italiji ni danas ne jenjava.

Ante Čović u izlaganju *Bioetika u uvjetima postkomunizma – primjer Hrvatska* upozorio je na bitne odrednice bioetike u kontekstu postkomunističkoga kaosa i dominacije tranzicijskih modela u Hrvatskoj. Uz realne poteškoće turbulentnih društveno-političkih promjena i osjetne napore koji slijede na ovom polju, Čović je upozorio i na pozitivne primjere bioetičke osviještenosti hrvatskoga društva, poput osnivanja Bioetičkog nacionalnog povjerenstva za medicinu u travnju 1999. godine, što je učinila hrvatska Vlada). Nažalost, pozitivni poticaji poput ovih često nisu lišeni propusta u praktičnim pitanjima (poput članstva u pojedinim tijelima), o čemu, primjerice, svjedoči i sastav Povjerenstva za pitanja kloniranja i ljudskog genoma iz 1998. godine, u koje su imenovani i tadašnji politički dužnosnici, čime je narušen smisao postojanja takva tijela.

U nastavku, pod zajedničkim naslovom *Regionalna pitanja i praktična rješenja*, konferencija je radila u dvije paralelne sekcije. U ovom je dijelu više pozornosti bilo posvećeno praktičnim nacionalnim iskustvima na polju bioetike u zemljama južne i jugoistočne Europe. Posebno treba istaknuti izlaganje Ivana Cifrića (Zagreb) o bioetici i ekologiji u Hrvatskoj, prikaz bioetičkih prilika u Bugarskoj (Emil Minčev, Sofija / Bonn), te izlaganje posvećeno nastavi i edukaciji bioetike u Bugarskoj (Valentina Kaneva, Sofija), dok je o stanju bioetike u kontekstu medicinskoga prava u Albaniji izlagao Bardhyl Çipi (Tirana).

Na dugogodišnju makedonsku bioetičku tradiciju podsjetio je Kiril Temkov (Skopje) kroz filozofske ideje poznatoga hrvatskog filozofa Pavla Vuk-Pavlovića

(1894.-1976.), koji je djelovao na skopskom Sveučilištu 1970-ih godina. Komev je također spomenuo osnivanje Komisije za bioetiku Ministarstva zdravlja 1999. godine te Komisije za prava pacijenata 2000. Godine 2004. osnovan je Etički centar, rad kojega je bio posebno usmjeren suvremenim bioetičkim temama u Makedoniji.

Posebno vrijedna izlaganja ponudili su Tonči Matulić (Zagreb), *Neka važna pitanja hrvatskoj bioetici*, i Nada Gosić (Rijeka), *Bioetička edukacija u Hrvatskoj*. Pitajući se o ključnim problemima "hrvatske" bioetike danas, Matulić je istaknuo važnost prethodnog odgovora na pitanje što je bioetika uopće. Propuštanje ovog odgovora nadilazi sam čin propusta i ima dugoročnije posljedice – definiranje ključnih pitanja bioetike (generalno, pa tako i u Hrvatskoj) ne može/ne smije biti potpuno odvojeno od procesa njihova rješavanja. Promišljati važna pitanja u bioetici pogrešno je shvatiti tek kao vještinu njihova prepoznavanja (iako to najčešće jest praktična razina problema); promišljanje ključnih pitanja bioetike podrazumijeva i vještinu rješavanja, čime dolazimo do teorijske razine problema. Sustavan pristup bioetici stoga podrazumijeva snošljivost, dijalog, pluralizam i demokraciju – i to, kako je istaknuo Matulić, i na društvenoj i na individualnoj osnovi.

S obzirom na to da je najveći broj izlagača i sudionika konferencije bio iz Hrvatske, razumljiv je interes koji su pobudila izlaganja što su se upravo bavila pitanjima položaja bioetike u našoj zemlji. Među njima treba istaknuti izlaganje Nade Gosić (Rijeka) o dosadašnjim iskustvima bioetičke edukacije na fakultetima medicine (posebno na riječkom Medicinskom fakultetu uvođenjem riječkog mo-

dela bioetičke edukacije), teologije i filozofije u Hrvatskoj. U nastavku N. Gosić je prisutne upoznala i s novitetima koji se tiču interdisciplinarne nastave bioetike studentima različitih studija, u prvom redu prava, teologije i filozofije. Zavidan položaj bioetičke znanosti u Hrvatskoj već je ranije potaknuo inicijative i nastojanja oko uvođenja, održavanja i stalnog unapređivanja programa bioetičke edukacije u kurikulumima sveučilišta i srednjih škola.

Posljednje izlaganje drugoga dana konferencije (*Od etike do bioetike. Neka metodološka pitanja*) održala je Stavroula Tsinnorema (Kreta), iznoseći grčka iskustva u bioetičkoj edukaciji. Posebnost koju valja istaknuti jest poslijediplomski studij iz bioetike (Joint Programme of Bioethics), što ga zajedno ostvaruju studiji filozofije i društvenih znanosti, medicine, biologije i sociologije.

Zadnji radni dan konferencije bio je osmišljen kao inicijativa planiranja bioetičke mreže južne i jugoistočne Europe, u sklopu koje su sudionici istaknuli trenutačne nacionalne institucije zainteresirane za ostvarivanje spomenute suradnje. Niz zainteresiranih subjekata, nadaju se organizatori, čine dobar temelj daljnje suradnje.

U nastavku, prije završne riječi, izlaganje je održao i Walter Schweidler (Bochum). Govoreći o suvremenoj bioetičkoj debati u Europi, istaknuo je da se ona odvija u jedinstvenom teorijskom ozračju, bez obzira na internu polarizaciju dominantnih filozofskih tradicija (anglo-saksonske i kontinentalne) i podvojenost etičkih pristupa (deontološkog i konsekvencijalističkog).

U završnoj riječi Ante Čović je istaknuo kako je namjera organizatora bila relevantno predstaviti radove bioetičara postkomunističkih zemalja i popularizirati ih u širim nacionalnim i nadnacionalnim krugovima (čemu je pridonijelo i sudjelovanje predstavnika zemalja izvan uskoga geografskog pojasa južne i jugoistočne Europe). Prvi rezultati ovoga projekta bit će zbornik radova s više od dva-

deset priloga, izloženih i prodiskutiranih u sklopu ove konferencije. Dugoročni cilj konferencije jest uspostava trajne suradnje, kako bi se razmijenili podaci i iskustva, održao znanstveni dijalog i koordinirala istraživanja na području bioetike.

Iva Rinčić Lerga